

Teknik og Miljø
Skovløkken 4, Tejn 3770 Allinge

Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse
Slotholmsgade 10 - 12
1216 København K

Att.: Tove Kjeldsen, e-mail: tk@sum.dk med kopi til
sum@sum.dk

Bornholms Regionskommune
Teknik og Miljø
CVR: 26 69 63 48

6. november 2014

J. nr. 07.13.00P05-0001

Høringssvar til miljørapport for plan for etablering af slutdepot for dansk lav- og mellemaktivt affald.

Bornholms Regionskommune har i medfør af lov om miljøvurdering af planer og programmer modtaget plan og miljøvurdering for etablering af slutdepot for dansk lav- og mellemaktivt affald.

Bornholms Regionskommune har gennemgået planen og miljøvurderingen og finder begge dele overfladiske og utilstrækkelige til at udgøre et reelt beslutningsgrundlag for den videre beslutningsproces. Kommunen mener det er problematisk, at Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse har valgt udelukkende at udarbejde miljøvurderingen på eksisterende datagrundlag. Mange problemstillinger har vist sig utilstrækkeligt belyst. Det er derfor vanskeligt at se, hvordan den foreliggende plan og miljøvurdering, skal kunne udgøre et tilstrækkeligt beslutningsgrundlag for den videre beslutningsproces, idet mange af de foretagne vurderinger er foretaget på et datagrundlag som først, såfremt det prioriteres at fremskaffe disse data, vil fremkomme i senere faser.

Kommunen vil gerne gøre opmærksom på at vi sammen med de øvrige kommuner og borgergrupper mod atomaffald samt fra vores nabolande Sverige, Polen og Tyskland har stillet en lang række konkrete spørgsmål til dels den planlagte proces og dels en række konkrete og tekniske spørgsmål. På langt de fleste områder er disse spørgsmål kun overfladisk behandlet og der henvises i stedet til den kommende projekteringsfase og VVM-redegørelse. Vi mener dermed at staten har tilsidesat vigtige forpligtelser, såvel nationale som internationale, for at fremme en hurtigere proces. Danmark har begrænset erfaring med radioaktivt affald i forhold til flere af vores nabolande. Da flere af disse lande har udtrykt bekymring for den danske håndtering af sagen, mener vi ikke at det er rimeligt at udskyde inddragelsen af internationale eksperter, til efter at der er truffet beslutning om valg af løsning samt valg af lokalitet. Blandt de mange konsekvenser man kan forestille sig af placeringen af et slutdepot for atomaffald er øget tidsforbrug i undersøgelsesfasen den mindst bekymrende.

Bornholms Regionskommune har en forventning om at staten som den øverste myndighed med vidtrækkende beføjelser har et særligt ansvar for at gennemføre gennemskuelige og velbelyste processer og rapporter, hvor kommuner, interesseorganisationer og borgere oplever sig oplyste, inddraget, hørt og trygge ved at beslutningerne tages på fuldt oplyste grundlag og i respekt for de konsekvenser som beslutningerne kan medføre. I hele processen med etableringen af slutdepotet og til denne miljørapport må kommunen konstatere at staten ikke i tilstrækkelig grad lever op til de forventninger. Det har medført en stor utryghed og mistillid til det arbejde og det materiale som ministeriet udarbejder. Denne utryghed og manglende tillid er også beskrevet

i miljørapporten og vi håber og forventer at dette tages til efterretning i Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse samt øvrige ministerier og at der iværksættes de nødvendige tiltag til at rette op på dette.

I forsøg på at give et mere klart billede af hvor forventningerne til staten ikke er mødt, har vi gennemgået rapporten og baggrundsmaterialet mere grundigt. Det har givet en lang række bemærkninger, der vedhæftes som bilag til høringsvaret.

Bornholms Regionskommune vil gerne fremhæve at kommunen fortsat mener at den strategiske miljøvurdering bør omfatte både slutdepot-, mellemlager- samt eksportløsningen. Kommunen finder det utilfredsstillende at ministeriet i miljøvurderingen ikke opfatter mellemlagerløsningen som "et rimeligt alternativ" med en begrundelse om at den ikke anses for at være en varig løsning i modsætning til slutdepotløsningen.

Planen, miljørapporten og det øvrige materiale der er til kommunens kendskab giver ikke overbevisende svar på om depotet kan indkapsle de deponerede stoffer tilfredsstillende i hele den periode, hvor stofferne har en potentiel miljøskadelig virkning. Dette må være en forudsætning for beslutningen om at arbejde videre med slutdepotløsningen.

Bornholms Regionskommune vil derfor opfordre til at ministeriet sikrer at beslutningen om dels valg af løsning og dels valg af lokaliteter til videre undersøgelse foretages på et for alle tilfredsstillende oplyst og ensartet grundlag under hensyntagen til vores nabolande såvel som fremtidige generationer.

Bornholm Regionskommune finder at undersøgelserne omkring transporten er overfladiske og ikke i tilstrækkelig grad belyser de reelle risici, der er forbundet med transport over vand.

Bornholms Regionskommune har gennemgået beskrivelserne af de socioøkonomiske effekter og vil på den baggrund udtrykke bekymring for kvalitet, detaljeringsgrad og saglighed af de fremførte vurderinger. Det er ikke lykkedes ministeriets konsulentfirma at finde sammenlignelige undersøgelser af socioøkonomiske effekter, der kan belyse de socioøkonomiske konsekvenser af placeringen af et slutdepot. I stedet beskrives og konkluderes det at de berørte kommuner og borgernes egen italesættelse af utryghed og bekymring vil skabe grobund for og forstærke de negative sociale virkninger. Kommunen finder det useriøst at ministeriet dermed overfører ansvaret for de socioøkonomiske effekter til kommunen og borgerne.

Samtidig må vi desværre konstatere at kommunens fremsatte ønske om retningslinjer for hvorledes placeringen af slutdepotet må påvirke kommunen og de enkelte områder socioøkonomisk, heller ikke er imødekommet. Da netop de socioøkonomiske effekter er en central del af en miljøvurdering, må vi på det kraftigste opfordre til at der ikke træffes væsentlige beslutninger omkring valg af løsning eller lokalitet, før dette så vigtige område er fyldestgørende belyst. Da der åbenbart ikke eksisterer egnet materiale på dette område, må vi opfordre til at iværksætte seriøse undersøgelser og analyser af konsekvenserne i de områder i andre lande som har fået etableret depot/lager-faciliteter til radioaktivt affald. De væsentligste forskelle i såvel proces som "produkt" bør anføres og indgå som en del af sammenligningsgrundlaget. Det er ligeledes vigtigt at der beskrives passende afværgeforanstaltninger.

Ikke mindst på grund af fravalget af internationale eksperter, finder Bornholms Regionskommune at flere af elementerne i miljøvurderingen bør afgøres af et uvildigt organ som Natur- og Miljøklagenævnet. Selvom vi helst vil undgå en klageproces er det derfor med tilfredshed at vi kan konstatere, at Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse i den offentliggjorte procesplan oplyser at der trods bestemmelser i miljøvurderingslovens § 16 stk. 4 vil være 4 ugers klagefrist på den sammenfattende redegørelse.

Venlig hilsen
Kommunalbestyrelsen for Bornholms Regionskommune

Bemærkninger til:

PLAN FOR ETABLERING AF SLUTDEPOT FOR DANSK LAV- OG MELLEMAKTIVT AFFALD – MILJØRAPPORT – Oktober 2014

Indhold

Generelle bemærkninger vedr. bl.a. formål, proces og lovgrundlag	1
Konkrete bemærkninger til miljøvurderingen	4
1.4. Vurdering af miljøpåvirkninger	4
2.2 internationale forpligtelser	5
3. Planens indhold og formål	6
4. Udarbejdelse af miljøvurdering	7
6. Forhold til anden planlægning og lovgivning.....	12
8. Østermarie – Paradisbakkerne	12
14. Sammenfatning	18
15. Afværgeforanstaltninger	18
16. Overvågningsprogram	19

Generelle bemærkninger vedr. bl.a. formål, proces og lovgrundlag

Kommunen gengiver nedenfor en lang række af de bemærkninger og spørgsmål, der er opstået ved gennemgangen af materialet. Trods det høje sidetal er ikke alt taget med fx er der ikke i fuldt omfang gengivet bekymringerne omkring transport.

I det store og hele er de forskellige interesser og potentielle konflikter ganske godt beskrevet, dog i flere tilfælde for overfladisk. Overfladiskheden undskyldes med planens overfladiskhed, som vi er mange der tidligere har påpeget som problematisk. Formålet med denne miljøvurdering, skulle imidlertid være at tilvejebringe et grundlag for at Folketinget kan træffe beslutning om en indsnævring af antallet af ”velegnede” lokaliteter fra 6 til 2. Det er derfor svært at se fornuften i at udskyde en nærmere belysning af væsentlige faktorer, som kan være af stor betydning for vurderingen af de forskellige lokaliteters egnethed, til en fase efter at denne udvælgelse er foretaget.

Henvisningen til VVM-fasen burde kun finde sted, hvor det er umuligt at levere oplysningerne fordi de knytter sig til noget meget stedspecifikt osv. Meget ofte er der, selvom det er angivet at nærmere vurdering først er mulig efter nærmere undersøgelser som vil blive foretaget i en eventuel VVM-fase, alligevel foretaget en vurdering af at påvirkningsgraden er ganske minimal. Det er lidt svært at forstå hvordan der kan drages pålidelige konklusioner ud fra undersøgelser som endnu ikke er gennemført!

Det faktum at depotkonceptet endnu ikke ligger fast, er ligeledes ofte brugt som argumentation for ikke at give fyldestgørende beskrivelser og vurderinger. Det kan derfor undre, hvorfor de forskellige koncepter ikke er indgået som forskellige alternativer til belysning hver for sig. Da så

mange af de ønskede supplerende undersøgelser og nærmere vurderinger, er udskudt til VVM-fasen, for såvel Bornholms Regionskommune som de andre udpegede kommuner, må vi henstille til at de indsendte høringssvar fra scopingfasen såvel som i den igangværende SMV-fase ”følger med” i det videre arbejde med denne sag og medtages i den sammenfattende redegørelse såvel som i arbejdet med eventuel projekteringslov og anlægslov.

I forhold til ønsket om at inddrage de to andre spor i miljøvurderingen som alternative løsninger på affaldsproblemet, er svaret fra SUM at de ikke vurderer at ” *mellemlagerløsningen og udlandssporet i lovens forstand er ”rimelige alternativer” i forhold til miljøvurderingen af et slutdepot. Baggrunden for denne vurdering er, at en mellemlagerløsning ikke på langt sigt kan erstatte en slutdepotløsning. Efter affaldsdirektivet, skal der på sigt træffes beslutning om en slutdeponering. Et mellemlager er således en anden og ikke sammenlignelig løsning. Heller ikke udlandssporet vurderes at være et rimeligt alternativ at sammenligne med, da sporet kun kan realiseres, hvis der viser sig en mulighed herfor i udlandet.* ”

Det er korrekt at direktivet¹ fastslår at ” *Oplagring af radioaktivt affald, herunder langtidsoptbevaring, er en foreløbig løsning, men ikke et alternativ til deponering*”. Det er dog svært at tro at denne formulering er tænkt brugt som argumentation mod en anvendelse af miljøvurdering, som et værktøj til på et tidligt stadie at vurdere den bedst tænkelige løsning på et problem. I vejledningen² til miljøvurderingsloven, kan man læse følgende:

”I miljørapporten skal myndigheden fastlægge, beskrive og vurdere ”rimelige alternativer”. Det er ikke altid, at alternativer er nødvendige. Alternativer er især relevante i situationer:

- *Hvor der er tale om en væsentlig ændring i en plan, som vil medføre væsentlige virkninger på miljøet.*
- *Hvis det drejer sig om store, ikke-reversible beslutninger.*
- *Hvis det drejer sig om meget store investeringer, omfattende indgreb i det eksisterende og omfattende teknologiske fornyelser.*
- *Hvis der er politisk uenighed eller usikkerhed omkring, hvad der er den bedste løsning.*
- *Hvis der er forslag om alternativer fra berørte myndigheder eller offentligheden.”*

I den aktuelle sag kan vi jo desværre ikke, på det foreliggende grundlag, vurdere virkningerne på miljøet (!), men der er både tale om en stor, ikke-reversibel beslutning, meget store investeringer og omfattende indgreb i det eksisterende. Der hersker politisk uenighed omkring hvad der er den bedste løsning og ønsket om at inddrage mellemlagerløsningen såvel som eksportløsningen som alternativer i miljøvurderingen er fremsat fra både berørte myndigheder og fra offentligheden. Det er derfor mildest talt uforståeligt, hvorfor der er truffet dette valg og valgt denne argumentation for det. Bornholms Regionskommune vil derfor sætte spørgsmålstegn ved om ministeriet opfylder miljøvurderingslovens hensigt, som beskrevet i lovens § 7 og tydeliggjort i Miljøministeriets vejledning til denne.

I forhold til spørgsmålet om hvorvidt miljørapporten har vurderet rimelige alternativer, er det vanskeligt at se ministeriets argumentation som fyldestgørende, og vi må endnu engang henstille til at processen vedr. slutdepotløsningen ”sættes på pause”, indtil der er tilvejebragt et ensartet grundlag for vurdering af samtlige alternativer, som tidligere påpeget. Herefter foretages en ny miljøvurdering, hvor samtlige mellemlagerlokaliteter, samtlige slutdepotlokaliteter og de

¹ RÅDETS DIREKTIV 2011/70/EURATOM af 19. juli 2011 om fastsættelse af en fællesskabsramme for ansvarlig og sikker håndtering af brugt nukleart brændsel og radioaktivt affald.

² Vejledning om miljøvurdering af planer og programmer af 18. juni 2006. Miljøministeriet

muligheder for eksport, som måtte findes, belyses og vurderes. Hvis man fortsat ønsker at argumentere for en manglende detaljeringsgrad, med at depotkonceptet ikke er kendt, bør der for samtlige lokalitets- og løsnings-alternativer (slutdepot- såvel som mellemlager-løsninger) ligeledes vurderes for samtlige depotkoncepter. Som et minimum bør der for hver lokalitet og løsningsmulighed, vurderes hvilket depotkoncept er det mest anvendelige, hvorefter man så kan have denne detalje med i miljøvurderingerne. Spørgsmålet om reversibilitet, er også så væsentlig en faktor, at det virker besynderligt ikke at have denne detalje med. På samme vis bør dette indgå, som alternativer, såfremt der ikke forinden er truffet endelig beslutning om dette.

Alternativt må de tre spor sættes op som hinandens alternativer og miljøvurderes på et lige detaljeret grundlag inden endelig beslutning om valg af spor kan træffes. Dette vil medføre en ekstra miljøvurderingsfase i forhold til miljøvurderingsrapportens Figur 1-3 (samt miljøvurdering af mellemlagerlokaliteter såvel som eventuelle eksportmuligheder). Beslutningen om valg af spor kan ikke træffes på et ligeværdigt grundlag, hvis detaljeringsgraden er så forskellig for belysningen af de forskellige alternativer på beslutningstidspunktet.

Hvad siger direktiverne egentlig?

”Affaldsdirektivet” indeholder mange interessante betragtninger, men slutter af med at anføre ”Forpligtelsen til at omsætte dette direktivs bestemmelser vedrørende brugt nukleart brændsel (BRK: Antageligvis sammenligneligt med det bestrålede forsøgsbrændsel fra Risø?) til national lovgivning og gennemføre dem gælder ikke for Cypern, Danmark, Estland, Irland, Letland, Luxembourg og Malta, så længe de ikke beslutter at udvikle nogen aktiviteter i tilknytning til nukleart brændsel.” Der er altså ingen specielle forpligtelser for Danmark til at slutdeponere det særlige affald. Om denne del af affaldet kan man desuden videre i direktivet læse: ”Det er bredt anerkendt på teknisk plan, at dyb geologisk deponering for øjeblikket er den mest sikre og mest velegnede løsning som slutpunktet for håndtering af højradioaktivt affald og brugt nukleart brændsel, der betragtes som affald.”. Såfremt det bestrålede forsøgsbrændsel fra Risø falder i denne kategori, skal der derfor henstilles til at følge dette råd, og ikke nøjes med en boring til maks. 300 meters dybde, som beskrevet i forstudierne³.

Direktivet lægger op til en høj grad af internationalt samarbejde, og beskriver i de indledende betragtninger bl.a.: ”(14) Den fælles konvention indgået inden for rammerne af IAEA udgør et incitament og sigter mod at opnå og opretholde et højt sikkerhedsniveau på verdensplan i tilknytning til håndtering af brugt nukleart brændsel og radioaktivt affald via en intensivisering af nationale foranstaltninger og internationalt samarbejde.”

1.3.3 Scoping

På trods af at samtlige udpegede kommuner påpegede de potentielle socioøkonomiske konsekvenser ved etablering af et slutdepot i deres lokalområde, er ønsket om at få beskrevet retningslinjer for hvorledes placeringen af slutdepotet må påvirke kommunen og de enkelte områder socioøkonomisk, ikke imødekommet. Dette til trods for at der på side 80 konkluderes følgende ”som følge af utryghed med hensyn til plan og proces, kan der blive mulige afledte effekter på befolkning, turisme, herunder det nærliggende ”Joboland”, fødevareproduktion samt den sociale struktur i forhold til mulig fraflytning.”. Uanset årsagen til disse afledte effekter, bør emnet belyses

³ Forstudier til slutdepot for lav- og mellemaktivt affald – sammendrag indeholdende hovedkonklusionerne og anbefalinger fra tre parallelle studier. Udarbejdet af Dansk Dekommissionering (DD), De Nationale Geologiske Undersøgelser for Danmark og Grønland (GEUS) og Sundhedsstyrelsen, Statens Institut for Strålebeskyttelse (SIS) Maj 2011

i tilstrækkelig grad til at risikoen for og omfanget af effekterne og dermed den samlede konsekvens for lokalsamfundet kan vurderes. For samtlige områder er det fremstillet, som om årsagen til de potentielle socioøkonomiske effekter, alene bunder i uvidenhed og hysteri, hvorfor det nok er noget man kan snakke sig ud af. Men når uvidenheden i stort omfang skyldes manglende undersøgelser og et dermed mangelfuldt vurderingsgrundlag, er snak ikke nok.

Det er ikke lykkedes Rambøll at fremskaffe relevant litteratur til belysning af de potentielle konsekvenser ved brug af internetbaseret søgning i forskellige landes agenturer for håndtering af radioaktivt affald, samt ved traditionelle internetsøgemaskiner (primært Google Scholar), og da de anvendte søgeord har resulteret i det samme begrænsede antal relativt uanvendelige kilder, har man anset belysningen af emnet for tilstrækkelig. Der burde herefter i stedet være taget direkte kontakt til de ovenfor nævnte agenturer og iværksat undersøgelser, til belysning af påvirkningernes omfang. Afklaring af denne type påvirkning er under afsnit 5.2.3 (s. 35) vurderet som en meget væsentlig del af rapporten, hvorfor det kan undre at man har ladet sig stille tilfreds med en ufrugtbar internetsøgning. Alle de udpegede områder er udkantsområder, der i forvejen har store udfordringer med faldende befolkningstal og bevarelse af arbejdspladser der fortrinsvis skal findes indenfor netop områder som turisme og landbrug/fødevarerproduktion.

Konkrete bemærkninger til miljøvurderingen

s. 2: Det er ikke tilstrækkeligt fyldestgørende beskrevet hvilke særlige hensyn der vil blive taget, såfremt et evt. depot skal rumme det særlige affald. Er de foreslåede depottyper dybe nok til dette affald? Denne vurdering bør foretages af uvildige udenlandske eksperter med viden om og erfaring med dette.

A. Terrænnært depot (på overfladen og ned til maks. 30 m under terræn).

B. Terrænnært depot i kombination med et borehul til visse dele af det langlivede affald. (BRK: Hvor dybt et borehul? Og hvorfor kun i kombination med et terrænnært depot? Hvad med foring osv.?)

C. Mellemdyb depot (30 – 100 m under terræn).

1.4. Vurdering af miljøpåvirkninger

Selvom det foreliggende materiale, som ovenfor anført og påpeget i høringssvar fra Bornholms Regionskommune af 19. juni 2014⁴, ikke er tilstrækkeligt, er det beklageligvis stadig fastholdt at fortage beskrivelsen af de behandlede miljøforhold på baggrund af foreliggende materiale.

Der savnes bl.a. en beskrivelse af hvilken type af sikkerhedsforanstaltninger, som vil være tilstrækkelige for at kunne vurdere bl.a. den landskabelige påvirkning samt sikkerhedsrisiko.

1.4.4 Østermarie-Paradisbakkerne

Faktuel fejl. Det er beskrevet at halvdelen af området ligger indenfor kystnærhedszonen. Det drejer sig om knap 73 % der ligger indenfor kystnærhedszonen.

Det er beskrevet ” at der kan forekomme afledte effekter på befolkning, herunder lokal fødevarerproduktion og øens ”brand”, turisme – særligt det nærliggende ”Joboland” - samt den

⁴ I høringssvar fra Bornholms Regionskommune af 19. juni 2014 påpegedes at det foreliggende rapport- og datagrundlag ikke behandler bl.a. sociale forhold, friluftsliv, landbrug, fødevarerproduktion og -afsætning, erhverv og tryghed samt turisme og andre afledte socioøkonomiske forhold, hvorfor disse bør forhold undersøges nærmere hvis de skal kunne blive fyldestgørende beskrevet og vurderet i miljørapporten.

sociale struktur i forhold til mulig fraflytning.”. Der bør iværksættes tiltag til at afbøde de afledte effekter. Beskrivelse af dette savnes!

1.5 Afværgeforanstaltninger

Hverken retningslinjer eller afværgeforanstaltninger er medtaget for de socioøkonomiske effekter, selvom disse vurderes væsentlige.

1.6 Overvågningsprogram

Indhold af overvågningsprogram savnes. Husk socioøkonomiske/afledte effekter!

2.2 internationale forpligtelser

EURATOM-traktatens artikel 37: ”Efter traktatens artikel 37, skal hver medlemsstat forsyne EU-Kommissionen med alle almindelige oplysninger vedrørende planer om bortskaffelse af radioaktivt affald i enhver form, for at det derved kan afgøres, om iværksættelsen af denne plan kan antages at medføre en radioaktiv kontaminering af en anden medlemsstats vande, jord eller luftrum. Efter høring af en ekspertgruppe, afgiver Kommissionen en udtalelse inden for en frist af seks måneder /15/.”

Hvornår i forløbet skal dette ske jf traktaten?

Affaldskonventionen og affaldsdirektivet:

Som en del af beslutningsgrundlaget har SUM henvist bl.a ”Affaldskonventionen” og ”Affaldsdirektivet”. Bl.a. er følgende medtaget som begrundelse for at beslutningsgrundlaget alene arbejder med en slutdepotløsning. ”Konventionen indeholder blandt andet en erklæring om, at radioaktivt affald så vidt muligt skal deponeres i det land, hvor det blev genereret.” Det er dog værd at bemærke at citatet er mangelfuldt. I ”Affaldsdirektivet⁵” finder man følgende formulering: ”Radioaktivt affald skal deponeres i den medlemsstat, hvor det er frembragt, medmindre en aftale er trådt i kraft på overførelstidspunktet mellem den pågældende medlemsstat og en anden medlemsstat eller et tredjeland om at anvende et deponeringsanlæg i et af landene under hensyntagen til de kriterier, som Kommissionen har fastlagt i overensstemmelse med artikel 16, stk. 2, i direktiv 2006/117/Euratom.”. Det lader altså til at en ikke uvæsentlig halvdel af sætningen er udeladt i beslutningsgrundlaget, og at denne udeladelse er medtaget i miljøvurderingen som begrundelse for at man ikke har medtaget de andre spor.

En relativt ny rapport fra kommissionen⁶ har nøjagtigt samme formulering og indeholder desuden denne beskrivelse: ”Direktivet hindrer ikke medlemsstaternes frihed til at acceptere brugt brændsel eller affald til bearbejdning eller oparbejdning fra tredjelands og sende det tilbage til oprindelseslandet. Medlemsstaterne har ligeledes ret til at overføre deres radioaktive affald eller brugte brændsel til en anden medlemsstat eller et tredjeland med henblik på bearbejdning eller oparbejdning.”

I ”Affaldskonventionen” kan man bl.a. læse:

”ARTICLE 27.TRANSBOUNDARY MOVEMENT

⁵ RÅDETS DIREKTIV 2011/70/EURATOM af 19. juli 2011 om fastsættelse af en fællesskabsramme for ansvarlig og sikker håndtering af brugt nukleart brændsel og radioaktivt affald.

⁶ Europakommissionen, Bruxelles, den 25.4.2013 COM(2013) 240 final. Rapport fra kommissionen til europaparlamentet, rådet og det europæiske økonomiske og sociale udvalg om medlemsstaternes gennemførelse af Rådets Direktiv 2006/117/EURATOM om overvågning af og kontrol med overførelse af radioaktivt affald og brugt nukleart brændsel {SWD(2013) 150 final}

1. Each Contracting Party involved in transboundary movement shall take the appropriate steps to ensure that such movement is undertaken in a manner consistent with the provisions of this Convention and relevant binding international instruments.

In so doing:

(i) a Contracting Party which is a State of origin shall take the appropriate steps to ensure that transboundary movement is authorized and takes place only with the prior notification and consent of the State of destination;”

3. Planens indhold og formål

5. Placering: Slutdepotet skal placeres inden for ét af de 6 udvalgte områder

Det er tidligere udmeldt at de andre områder (af de oprindelige 22 områder) stadig vil være i spil, såfremt de nærmere undersøgelser viser at ingen af de 6 udpegede områder kan anvendes. Dette vil forhåbentlig stadig være tilfældet, hvis ”feltet” indsnævres fra 6 til 2 områder, uden yderligere undersøgelse, og det så, efter projekterings- og VVM-fasens nærmere undersøgelser, viser sig at man har valgt 2 uegnede områder.

6. Strålebeskyttelse:

Der henvises til Rådets direktiv 2011/70/Euratom af 19. juli 2011 om fastsættelse af en fællesskabsramme for ansvarlig og sikker håndtering af brugt nukleart brændsel og radioaktivt affald, samt IAEAs ”Fundamental Safety Principles” og relaterede guider og standarder, og øvrig relevant dansk lovgivning. Direktiverne sikrer bl.a., at radioaktivt affald håndteres således, at der sikres et acceptabelt beskyttelsesniveau for mennesker og miljø, samt at fremtidige generationer beskyttes imod unødige byrder jf. i øvrigt ”Beslutningsgrundlaget for et dansk slutdepot for lav- og mellemaktivt affald”. Det mangler endnu at blive beskrevet hvorledes unødige byrder på fremtidige generationer kan undgås og et acceptabelt beskyttelsesniveau kan sikres fremadrettet, når det i forstudiernes vurderes at ”udsivning ikke kan undgås på sigt” og visse af de stoffer der påtænkes deponeret, vil bevare deres farlighed i tidsrum der langt overstiger depotets forventede ”levetid”. Med den kystnære beliggenhed, vil eventuelle udsivende stoffer på et eller andet tidspunkt med stor sandsynlighed ende i havet. Der bør foretages beregninger over koncentrationer af samtlige deponerede stoffer som vil kunne spredes til omgivende miljø i både jord, vand og luft og foretages risikovurderinger i forhold til såvel lokale recipienter som havområder m.v. ved vores nabolande. Det bør sikres at beregninger og vurderinger er pålidelige for alle lokaliteter med deres forskellige geologiske karakteristika, også i forhold til spredning gennem klippesprækker og lign. Det er beskrevet at dokumentation for ”at et evt. kommende anlæg skal udformes og drives således, at det i den operative periode og efter lukning til en hver tid er muligt at demonstrere overholdelse af de fastsatte referencedoser for disse perioder såvel som potentielle hændelser (uheldsscenerier)” leveres i form af sikkerhedsvurderinger for anlægget og den tilknyttede brug. Disse vurderinger skal være et led i en fast overvågning, og der skal opstilles en beredskabsplan for tiltag ”hvis uheldet er ude” eller depotet blot er blevet utæt før indholdet er ufarligt.

11. Klima:

Det er beskrevet at ”det kommende anlæg skal være udformet på en sådan måde, at der tages hensyn til forventelige fremtidige klimaændringer frem til år 2100”. Der savnes en begrundelse for det hensigtsmæssige i at risikovurdere i et væsentligt kortere tidsrum end den periode hvor det forventede materiale bør være afskærmet fra mennesker og miljø.

13. Sikring:

Idet der stadig mangler beskrivelse af anlæggets design og øvrige sikring, er det meget vanskeligt at vurdere påvirkningen af de landskabelige værdier, såvel som andre parametre.

14. Sikring mod udsivning af andre miljøskadelige stoffer:

Det bør beskrives (og dokumenteres) hvordan miljøpåvirkningen kan betragtes som acceptabel, hvis depotet ikke kan holde tæt så længe de deponerede stoffer er miljøskadelige. Ellers må det jo netop forventes at medføre unødige byrder for fremtidige generationer.

4. Udarbejdelse af miljøvurdering

Miljøvurderingsloven siger at myndigheders planer og programmer der fastlægger rammer for fremtidige anlæg eller arealanvendelser skal miljøvurderes. Ifølge miljøvurderingslovens § 7 skal miljørapporten "*fastlægge, beskrive og evaluere den sandsynlige væsentlige indvirkning på miljøet af planens eller programmets gennemførelse og rimelige alternativer under hensyn til planens eller programmets mål og geografiske anvendelsesområde*". Dette vurderes ikke at være gennemført, idet kun slutdepotmuligheden er miljøvurderet, men hverken en mulig mellemlagerløsning eller eksport er vurderet. I afsnit 4.1 er det beskrevet at "*Miljøvurderingen og denne miljørapport har således til formål, at beskrive de potentielle påvirkninger ved realisering af planen med de ligeværdige alternativer*." Eftersom der er en væsentlig forskel på "ligeværdige" og "rimelige", mener vi ikke at lovens intention er opfyldt ved alene at fokusere på ligeværdige alternativer, når rimelige alternativer klart må antages at inkludere mellemlagerløsning såvel som eksportmulighed. Såfremt beslutningsgrundlaget anvendes som argumentation for at der alene fokuseres på en slutdepotmulighed i denne miljøvurdering kan man stille spørgsmålstegn ved om dette burde have været miljøvurderet, hvis der allerede på det tidspunkt er fastlagt at rammerne for håndtering af Danmarks atomaffaldsproblem skal ligge i en slutdepotløsning. Hvis det ikke er tilfældet må vi endnu en gang kræve at mellemlagerløsningen og eksportmuligheden undersøges og miljøvurderes i tilsvarende detaljeringsgrad, inden der kan træffes endelig beslutning om valg af spor såvel som lokalitet.

Flere gange i løbet af rapporten læser man henvisninger til VVM-fasen for mere detaljerede og konkrete vurderinger. Miljøvurderingsloven har til hensigt, at skabe grundlag for at sammenholde rimelige alternativer og dermed for udvælgelse af de geografiske placeringer, som frembyder de mest acceptable miljøpåvirkninger. Hvis denne hensigt skal opfyldes i denne sag, er det en forudsætning, at man ikke allerede har indsnævret antallet af potentielle lokaliteter, inden der tilvejebringes et fyldestgørende vurderingsgrundlag. Vi mener derfor at de mange henvisninger til VVM-fasen udhuler miljøvurderingen, og gør den uegnet som grundlag for beslutningen om indsnævringen af potentielle lokaliteter fra de nuværende 6 til 2, som det er skitseret i miljørapportens Figur 4-1.

Om anlægsfasen står der i rapporten på s.23 følgende: "*I anlægsfasen vil der ikke være radioaktivt affald på lokaliteten, og der vil således ikke være risiko for stråleudsættelse af personer. De fastsatte principper og begrænsninger for de efterfølgende faser vil dog spille en væsentlig rolle for lokalisering, projektering og tilhørende godkendelser fra tilsynsmyndighederne*".

Det kan derfor undre, hvorfor den påtænkte indsnævring af antallet af lokaliteter ikke afventer disse fasers afklaring.

Om driftsfasen (hvor det radioaktive affald modtages i depotet) kan læses, at ”*bestråling af enkeltpersoner i befolkningen kan ske som følge af udledning af radioaktive stoffer til atmosfæren eller til vandløb, søer og havmiljøet omkring depotet*”. Udledning til grundvandet er også en faktor, som der bør tages hensyn til, idet placeringen muligvis vil komme til at finde sted i en dybde, hvor grundvandet skal sænkes, for at arbejdet kan foregå tørt. Der vil dermed være en risiko for kontaminering af vand, der muligvis senere vil blive pumpet op og brugt til drikkevand m.v. Problemet er særligt udtalt, hvor sprækkesystemer i undergrunden gør grundvandets strømningsveje uforudsigelige, som det er tilfældet i området ved Østermarie. Som tidligere nævnt, ligger der i dette område en del ejendomme, som har så langt til nærmeste vandværks ledningsnet, at de er afhængige af private brønde og borer til såvel husholdning som dyrehold. Det vand som de pumper op, hentes netop fra disse klippesprækker, hvis forløb ikke er nærmere bestemt. Her vil uheld som følge af pumpestop eller lign. kunne få uoverskuelige konsekvenser.

Perioden efter lukning

Eftersom det materiale som ønskes deponeret består af både kortlivet og langlivet radioaktivt affald samt andre miljøskadelige stoffer, er der tale om stoffer som skal holdes afskærmet fra mennesker og miljø i et meget langt tidsrum. I forstudierne er det beskrevet at depotet forventes at holde tæt i en periode på ca. 300 år, hvorefter udsivning må påregnes. Det er imidlertid ikke, i det foreliggende materiale, dokumenteret at depotet virkelig vil kunne holde tæt i 300 år. Vi må derfor henstille til at nærmere undersøgelser vurderer og dokumenterer hvornår udsivning kan forventes i værste fald. Her bør bl.a. effekten af grundvandskemi og saltvandsindtrængning, radioaktiv stråling fra det deponerede materiale samt effekten af fremtidige klimaændringer så vel som eventuelle jordskælv belyses.

Da en del af det materiale, som ønskes deponeret, vil være miljøfarligt i mere end 100.000 år, savnes der en beskrivelse af hvilke forholdsregler man forventer at de fremtidige generationer vil tage når slutdepotet om 3-400 år (eller muligvis før) må forventes at blive en klar miljøtrussel. Der savnes tillige en forklaring på hvorledes dette projekt tilgodeser EU-direktivets⁷ hensigt om at hver medlemsstat er forpligtet til at undgå unødvendige udgifter for fremtidige generationer i forhold til håndtering af radioaktivt affald.

Problemet bliver ikke mindre af at der eksempelvis kun tages højde for beregnede klimaforandringer i perioden frem til år 2100. Sammenholdt med den periode hvor visse af de påtænkt deponerede materialer forventes at være miljøfarlige, er et tidsrum på 86 år latterligt lille. Hvis klimaforandringerne fortsætter efter år 2100 (!) må det også forventes at reducere de 300 år, som depotet antages at kunne holde tæt i.

Borgernes bekymringer

Der bruges i rapporten en del plads på at gengive borgernes bekymringer omkring forskellige aspekter af projektet. Der gives dog ikke mange konkrete svar, men henvises i stedet til VVM-fasen. Mange af bekymringspunkterne er af teknisk karakter og vedrører bl.a. affaldets karakter, karakterisering, klassifikation og hvorvidt forskellige typer er blandet sammen eller ej. Alt i alt relevante bekymringspunkter, ikke mindst taget i betragtning af Danmark har forpligtet sig overfor EU til at begrænse mængderne af radioaktivt affald mest muligt, hvorfor en hensigtsmæssig opdeling må anses for meget væsentlig. I ovenfor nævnte EU-direktiv fra 2011 er det formuleret således: ”*the generation of radioactive waste shall be kept to the minimum which is reasonably practicable, both in terms of activity and volume, by means of appropriate design measures and of operating and decommissioning practices, including the recycling and reuse of materials*”.

⁷ COUNCIL DIRECTIVE 2011/70/EURATOM of 19 July 2011. Establishing a Community framework for the responsible and safe management of spent fuel and radioactive waste.

Hvorvidt disse hensyn er tilgodeset er endnu uklart, og det manglende svar på det direkte spørgsmål, kan nok bedst tolkes som et nej. I rapporten henvises der til planens afsnit 2.3, som heller ikke besvarer spørgsmålet om hvorvidt forskellige typer af affald og strålingsniveau er blandet sammen eller ej, men i øvrigt bemærker at den eksakte mængde af dekommissioneringsaffald endnu ikke er kendt da dekommissioneringen endnu ikke er afsluttet. [Lidt som at skulle købe ind til at bage en kage uden at have opskriften :-/]

Det bemærkes at interessenterne giver udtryk for et behov for detaljeret og udtømmende information og oplysning, men der henvises igen til VVM-fasen for svar.

At henvise til VVM-fasen for detaljerede svar, giver kun mening, så længe detaljerne er afhængige af lokalitet og andre praktiske stedbundne forhold. I dette afsnit går spørgsmålene alene på affaldets karakter, håndtering og eventuelle påvirkning på mennesker og miljø. Der er altså tale om fysiske karakteristika, som man skulle mene at den ansvarlige myndighed burde have styr på på nuværende tidspunkt, da der ikke kan være en faglig begrundelse for at udskyde disse. I modsat fald bør der argumenteres for hvorfor ikke.

Intentionen med rapport og plan antages at være at give beslutningstagerne en baggrund for at vurdere hvilke lokaliteter hvor miljøpåvirkningen fra det påtænkte projekt vil blive mindst (selvom den burde være at vurdere hvilken affaldshåndteringsmetode, der giver de mest acceptable miljøpåvirkninger). Politikerne synes dog dårligt hjulpet i denne sag, såfremt sådanne helt basale fakta ikke inddrages i vurderingen på nuværende tidspunkt.

Der er ligeledes gengivet en række af interessenteres bekymringer omkring hvorvidt et slutdepot overhovedet er en holdbar løsning. Der efterspørges bl.a. erfaringer fra udlandet og fremføres en række relevante spørgsmål vedr. pålideligheden af modeller/beregninger i forhold til de mange usikkerhedsfaktorer, som kan påvirke et depot igennem den meget lange periode, hvor det skal kunne holde tæt, hvis ikke fremtidige generationer pludselig står med et større oprydningsproblem. I stedet for at svare på spørgsmålene, konkluderes det at *”interessenterne har et behov for at blive præsenteret for en overbevisende argumentation og dokumentation for, hvorvidt et slutdepot er en god og langsigtet holdbar løsning på håndteringen af affaldet”*.

Det påpeges at denne plan og rapport er en del af det samlede grundlag for en politisk beslutning om hvorvidt der skal arbejdes videre med et slutdepot som en løsning på håndteringen af det radioaktive affald. Plan og rapport skal alene belyse slutdepotsproet, og ses i sammenhæng med de øvrige undersøgelser, der foretages i forhold til mellemlager- og udlandsløsning. Vi kan af denne grund igen på det kraftigste opfordre til at der ikke træffes beslutning om valg af spor, før alle spor er undersøgt på et ensartet detaljeringsniveau.

Som vi har påpeget flere gange, er den manglende detaljeringsgrad og grundighed i forhold til flere opmærksomhedspunkter et problem. Interessenterne udtrykker bl.a. bekymring for depotets klimatilpasningsdygtighed samt evne til at falde ind i de ofte naturskønne omgivelser, som er i kikkerten til dette projekt, samt hvilke begrænsninger og påvirkninger som naboarealer og infrastruktur vil skulle affinde sig med som følge af en evt. realisering af planerne. Igen henvises der til en senere fase, hvor placering og depotkoncept ligger fast. Som tidligere anført burde der foretages en miljøvurdering for ikke blot de forskellige lokaliteter (og spor) men også for hvert enkelt depotkoncept, da disse må være at regne for hinandens rimelige alternativer. Det ville givetvis være en stor opgave, men gøre resultatet mere anvendeligt for de politikere, som kommer til at sidde og skulle træffe en vanskelig beslutning.

I forhold til klimatilpasningsdygtigheden, burde det vel ikke komme bag på nogen, at med et depot for bl.a. radioaktivt materiale med halveringstider på over en kvart million år (jf. DD's hovedrapport⁸), kan man have behov for klimabriller som kigger længere end 86 år ud i fremtiden. Den sociale virkningskarakter af emnet og indvirkningen på det omkringliggende samfunds tryghedsfølelse anføres ligeledes først at kunne besvares i en senere fase, selvom miljøvurderingslovens bilag I angiver bl.a. indvirkningen på menneskers sundhed, som en faktor der skal belyses og vurderes i en miljøvurderingsrapport.

Ifølge miljøvurderingslovens bilag 1 e) skal der gives oplysninger om den sandsynlige væsentlige indvirkning (denne indvirkning bør omfatte sekundære, kumulative, synergistiske, kort-, mellem- og langsigtede, vedvarende og midlertidige, positive og negative virkninger) på miljøet, herunder på spørgsmål som den biologiske mangfoldighed, befolkningen, menneskers sundhed, fauna, flora, jordbund, vand, luft, klimatiske faktorer, materielle goder, landskab, kulturarv, herunder kirker og deres omgivelser, samt arkitektonisk og arkæologisk arv og det indbyrdes forhold mellem ovenstående faktorer.

Når Miljøvurderingsloven er formuleret som at der skal gives oplysninger, virker det ikke lovmedholdeligt, at rapporten gang på gang henviser til senere faser (efter afslutningen af miljøvurderingsfasen), samt undskylder med at eksisterende datagrundlag ikke indeholder de ønskede oplysninger. Såfremt de ønskede oplysninger ikke allerede findes, må den ansvarlige myndighed tilvejebringe disse. Såfremt vurderingen af f.eks. påvirkningen på landskab, kulturarv samt arkitektonisk og arkæologisk arv ikke kan vurderes uden en beskrivelse af den konkrete depottype giver det jo ingen mening ikke også at beskrive depottypen!

I forhold til risikoen for udsivning fra depotet og den heraf kommende risiko for forurening af grundvand, overfladevand, nærliggende marine områder samt jordbund og nærmiljø henvises der til at kommende anlæg vil skulle overholde myndighedskrav i forhold til udsivning. Da risikoen for udsivning er afhængig af mange fysiske faktorer, som kan være forskellig fra lokalitet til lokalitet (samt fra depottype til depottype), må en beskrivelse og vurdering af disse for hver af de udpegede lokaliteter (samt depotkoncepter), være et minimumskrav til det grundlag som politikerne skal bruge for at kunne træffe beslutning om hvilke lokaliteter som skal fortsætte til "næste runde". F.eks. kan spørgsmål om hvor hurtigt betonkonstruktioner nedbrydes afhænge af mange faktorer, hvoraf saltindholdet i det omgivende porevand er en væsentlig detalje, som bl.a. vil variere fra lokalitet til lokalitet, men også kan påvirkes af klimaændringer med stigende havniveau såvel som stigende grundvandsstand. Hvor påvirkningen af de mere lokale faktorer hovedsageligt har dansk interesse, er risikoen for udsivning til det marine miljø, et spørgsmål som den ansvarlige myndighed også har en international forpligtelse til at belyse tilfredsstillende.

Natur, fredninger og fortidsminder m.v.

Ligeledes i forhold til fredede områder og Natura 2000 områder o. lign. savnes der en del oplysninger, som den ansvarlige myndighed jf. miljøvurderingsloven er forpligtet til at tilvejebringe. Der er ikke i forbindelse med miljøvurderingen gjort noget for at supplere det eksisterende datagrundlag, men henvises til planens retningslinje om at undgå placering indenfor eller medføre væsentlige påvirkninger på tilgrænsende Natura 2000 områder. Samtidig anføres det i planen at der, ved placering af anlægget, tages hensyn til sammenhængende udpegede naturområder, spredningskorridorer eller lignende, som er udpeget i de respektive kommuneplaner. Natur er levende og dynamisk, og derfor et emne, hvor nye data i særdeleshed er af betydning, for

⁸ Danish Decommissioning.Pre-feasibility study for final disposal of radioactive waste. Disposal concepts Main Report. May 2011

at kunne vurdere en given påvirkning. Forhåbentlig søger ministeriet ikke på denne måde at overføre bevisbyrden til de udpegede kommuner.

Såvel på naturområdet, som i forhold til fredede områder og fortidsminder, er formuleringerne i planen, at der skal tages videst muligt hensyn og så vidt muligt ikke ske placering indenfor beskyttelseslinjer, fredede områder eller lign. Igen formuleringer, som levner en del uafklarede spørgsmål til VVM-fasen.

Opfyldning, drift og risiko for udsivning

Interessenternes bekymringer omkring opfyldning, drift og procedure i forbindelse med utilsigtet udsivning er kort berørt i rapporten med den sædvanlige henvisning til senere faser. Ud over at man kan undres lidt over formuleringen ”utilsigtet udsivning”, kan man igen læse, at det faktum at depotkonceptet endnu ikke er kendt, er en grund til ikke at kunne foretage en fyldestgørende vurdering. Man kan igen forundres over at det er valgt at udskyde valget af depotkoncept til senere faser.

Socioøkonomiske effekter

Et meget vigtigt emne, som igennem hele forløbet er henvist til SMV-fasen for en nærmere belysning, er de socioøkonomiske effekter. Nu sidder vi så med den længe ventede rapport i hænderne, og må læse en noget skuffende belysning af emnet. Interessenterne har udtrykt bekymring for påvirkningen af bl.a. landbrug og øvrigt erhvervsliv, fødevareproduktion, turisme, til- og fraflytning, ejendomsværdi, udnyttelsen af rekreative områder samt oplevelsen af tryghed og den eventuelle psykiske belastning som projektet kan påføre områdets beboere. På side 30 i rapporten (og flere andre steder) anføres det, uden særligt mange omsvøb, at det er interessenterne der pisker en stemning op, og på den måde selv er skyld i de negative effekter som rapporten senere må give medhold i, at der er en væsentlig risiko for. Der gives udtryk for at den store bekymring, bunder i manglende viden, og selvom der i diverse bokse om interessenternes bekymring, remses en masse relevante spørgsmål op, gives der ikke direkte svar.

4.4.1 Myndighedshøring

Høringssvarene har givet anledning til, at ét yderligere emne – klima – er udpeget til viderebehandling i miljøvurderingen. De påpegede faktorer bliver alle behandlet på et overordnet niveau i miljøvurderingen, svarende til planens, og der henvises til projekterings- og VVM-fasen, såfremt slutdepotprocessen fortsætter.

Det kan undre at de bekymrede høringssvar fra specielt Sverige, Tyskland og Polen, ikke har givet anledning til yderligere overvejelser omkring bl.a. detaljeringsgrad/oplysningsniveau, risiko for spredning til vores nabolande, samt monitoring. Endvidere er der ikke medtaget yderligere omkring risiko for tyveri og terror.

5. Metodebeskrivelse

Den præmis at miljøvurderingen skulle foretages på samme detaljeringsniveau som slutdepotplanen, stikker i øjnene som et tegn på et meget lavt ambitionsniveau. Selvom miljøvurderingsloven slår fast at der skal gives oplysninger om den sandsynlige væsentlige indvirkning på miljøet, er de tilvejebragte oplysninger begrænset af hvad der allerede eksisterer af data på området, og resultatet er blevet som man kunne frygte. Rigtig meget er udskudt til en senere fase. Der er ikke givet nogen overbevisende begrundelse for dette valg, hvorfor man kan fristes til at tænke at der udelukkende ligger økonomiske overvejelser bag. Det kan dog senere vise sig at blive en dyr besparelse, hvis der træffes for hastige beslutninger på et utilstrækkeligt grundlag. Manglen

på valg af depotkoncept fremstår desuden igen som en begrænsende faktor for detaljering af rapporten.

5.2 Vurdering af påvirkninger

Er løftet om at vurdere usikkerheden af grundlaget for vurderingen holdt?

Der nævnes på s. 34 som eksempel at der i planen er indarbejdet hensyn til en række naturforhold, hvorfor disse ikke påvirkes af planen. Hensynene i retningslinjerne er dog ikke mere detaljerede end at der ved placering af anlægget, så vidt muligt skal tages hensyn til sammenhængende naturområder, spredningskorridorer eller lign. som er udpeget i kommuneplanerne, samt at planen ikke må medføre væsentlige påvirkninger af Natura 2000 områder. Der er altså ikke gjort meget ud af at give oplysninger om sandsynlige væsentlige påvirkninger og hvad der planlægges af eventuelle afbødende foranstaltninger. Normalt vil ansøger overfor en tilladelsesgivende myndighed, skulle kunne dokumentere at væsentlige miljøkrav kan overholdes, hvis der kan herske den mindste tvivl om at det er tilfældet. I den forbindelse kan der blive krævet modelberegninger og konsekvensvurderinger. Det kan undre at staten ikke i lige så høj grad sikrer, at påstanden om at væsentlige miljøkrav overholdes, dokumenteres.

6. Forhold til anden planlægning og lovgivning

I afsnittet beskrives de planlægningsmæssige rammer, som projektet skal holde sig indenfor samt den udfordring, som flere landdistrikter står overfor med fraflytning og negativ vækst. Samtidig er landområdernes kvaliteter i forhold til bl.a. skovbrug, landbrug og fiskeri, landskab, natur, turisme og rekreative interesser beskrevet som de fremstår i bl.a. landsplanredegørelsen. Stedbundne kvaliteter som bør udnyttes til udvikling af stedbunden turisme og en styrket indsats for grøn naturturisme samt de mange muligheder som findes i forbindelse med de åbne kyststrækninger. I afsnit 6.4.1 beskrives ” *En konflikt imellem de overordnede mål i landsplanredegørelsen og planen kan komme til udtryk i en forringelse af selve områdets kvaliteter, herunder natur-, kultur- eller landskabsmæssigt. Denne direkte påvirkning kan medføre afledte påvirkninger som fald i turisme, omsætning inden for landbrug og fødevarerhverv eller en øget fraflytning. Derved kan der være tale om en konflikt imellem de mål og visioner, der er beskrevet i landsplanredegørelsen for landdistrikterne og realisering af planen for et slutdepot.*”

8. Østermarie – Paradisbakkerne

8.2 Biologisk mangfoldighed

Selvom miljøvurderingsloven, som tidligere nævnt, stiller krav om at der gives oplysninger om den sandsynlige væsentlige indvirkning på bl.a. den biologiske mangfoldighed, har man igen valgt at henvise til nærmere belysning i en eventuel VVM-undersøgelse.

Natura 2000

Rapporten har undladt at beskrive Natura 2000 området Randkløve Skår, som ligger i en afstand af ca. ½ km fra planområdet. Det relativt beskedne overlap på ca. 19 ha imellem planområdet og Natura 2000 området ”Almindingen, Ølene og Paradisbakkerne” er ligeledes ikke nævnt. Det beskrives at et kommende anlæg ikke må medføre væsentlige påvirkninger af Natura 2000-områder, og at der i den videre planlægning og projektering vil blive udarbejdet en væsentlighedsvurdering, hvor der tages stilling til hvorvidt der er risiko for væsentlig påvirkning af Natura 2000-området. I det tilfælde at det vurderes, at der er risiko for væsentlig påvirkning udføres en konsekvensvurdering. Det kan undre, hvorfor denne væsentlighedsvurdering ikke (som et

minimum) er en del af den udsendte miljørapport, da en mulighed for sammenligning imellem væsentlige påvirkninger for de forskellige områder, herved ville have været muligt. I stedet er dette skubbet til VVM-fasen og altså efter at der er fravalgt 4 ud af 6 områder.

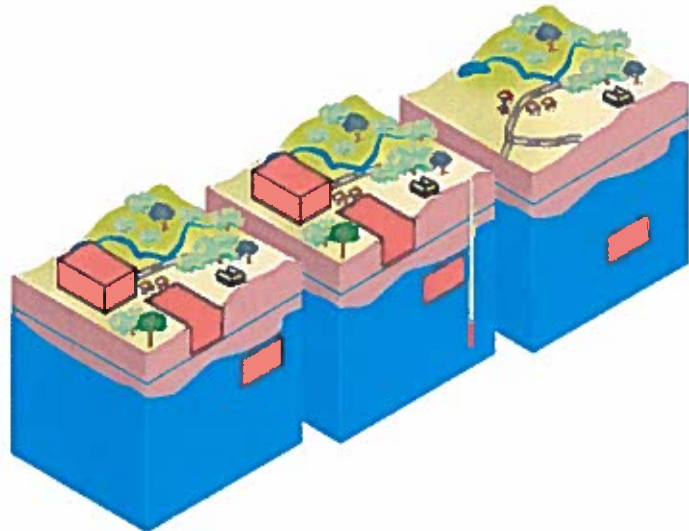
§ 3 -beskyttet natur

Det er beskrevet at der ikke er sat retningslinjer i planen, der sikrer mod konflikt med § 3 beskyttet natur, da andre hensyn til en ideel placering, kan medføre konflikt med § 3 beskyttet natur. I sådanne tilfælde må kommunen skulle dispensere og i den forbindelse have ret til at stille krav om etablering af erstatningshabitat eller lignende afbødende foranstaltninger, som det vil være tilfældet ved andre dispensationssager.

Det beskrives at de tre typer depoter optager samme areal, og derved vil resultere i samme risiko for påvirkning af naturforhold. Det er vel lidt svært at konkludere noget om en påvirkning, som endnu ikke er undersøgt?

Tabel 8-1: Tabellen indeholder en sammenfattende vurdering af naturrelaterede påvirkninger. Igen en noget overfladisk gennemgang, hvor mange detaljer overlades til en eventuel senere VVM-fase. For Natura 2000 er det vurderet at der ingen risiko er for påvirkning, selvom det i kolonnen lidt mod højre er beskrevet at man først vil vurdere konkret på om dette nu også kan overholdes i VVM-fasen. Her havde det nok været mere retvisende at erkende at risikoen for påvirkning endnu ikke er nærmere belyst og dermed ikke kan vurderes.

Denne indledning giver de sammenfattende vurderinger et lettere utroværdigt strejf, og man spekulerer på hvordan der med så stor sikkerhed kan konkluderes at den identificerede risiko for påvirkning af § 3-beskyttet natur, særlige naturområder, interesseområder for naturbeskyttelse samt fredskovspligtige arealer, kan undgås eller reduceres alene ved valg af placering inden for planområdet. På denne baggrund konkluderes det at graden af påvirkning vil være "ingen til mindre". Forhåbentlig bliver vi klogere i en eventuel VVM-fase, og forhåbentlig vil eventuelle dispensationssager blive behandlet, som den slags plejer og bør, med en tilstrækkelig grad af afbødende foranstaltninger m.v.

8.3 Befolkning og sundhed

Det forudsættes i planen at anlægget udformes så det, i den operative periode såvel som efter lukning samt ved potentielle uheld, til enhver tid er muligt at demonstrere overholdelse af de fastsatte referencedoser. Der savnes stadig en forklaring på hvordan dette vil være muligt efter at anlæggets tætte periode er ovre og den forventede udsivning er begyndt. Der bør foretages risikovurdering for de stoffer som stadig forventes at have en miljøskadelig virkning når udsivningen begynder. F.eks. kunne det anbefales at lave modelberegninger af udsivning ved 100,

200, 300, 400, 500 år osv. (i den periode hvor samtlige miljøskadelige stoffer forventes at have en miljøskadelig virkning) efter etablering samt over spredning af de udsivende stoffer i det omgivende miljø, samt den potentielle påvirkning af dette på mennesker, miljø, socioøkonomiske forhold osv.

De miljømæssige påvirkninger af befolkning og erhverv vurderes på baggrund af analyse af høringssvar og bemærkninger fra borgermøder. Noget af det som har været gennemgående igennem hele forløbet, er ønsket om en grundig analyse og risikovurdering af dette så vigtige område. Men det ser beklageligvis heller ikke ud til at vi får det i denne rapport, selvom rapporten konkluderer at en hovedårsag til de forventede socioøkonomiske effekter, er folks bekymring som bunder i manglende oplysning.

Befolkning

Som de andre udpegede områder, ligger planområdet i landzone. Der er angivet afstande til de nærmeste større bymæssige bebyggelser samt antallet af fastboende indbyggere i disse bebyggelser. Der savnes en opgørelse af indbyggertallet i sommerhalvåret. I kommuneplanens turismeafsnit er stort set hele området udpeget som et interesseområde for ferie- og fritidsanlæg i tilknytning til byerne Svaneke og Listed og forlystelsesparken Brændesgårdshaven/Joboland og der er en væsentlig forøgelse af ”indbyggertallet” i sommerhalvåret.

Erhverv

Bemærkninger til tabellen på s. 60: Der er kun tale om udvalgte brancher relateret til turisme og fritid, landbrug, fiskeri og fødevarerhverv opgjort i 2013. Hvor er eksempelvis campingpladser, forlystelser og lign? Desuden ser det ud til at det kun er fuldtidslandmænd der er medregnet. Der kan godt gemme sig et noget større reelt tal, hvis alt tages med

Turisme

Som tidligere nævnt er det meste af området i kommuneplanen udpeget som et interesseområde for ferie- og fritidsanlæg. I tabel 8-5 kan man læse hvor mange gæster der besøgte de mest populære turistattraktioner på Bornholm i 2009. Heraf har 91.900 valgt at besøge Joboland/Brændesgårdshaven og 157.000 har aflagt Paradisbakkerne et besøg. Men derudover skal det jo bemærkes at en nedgang i det samlede antal besøgende på Bornholm, vil kunne mærkes på de andre attraktioner også, samt på alt det andet som også hører med til en ferie på Bornholm lige fra overnatning og forplejning til indkøb og transport. Tabellen giver en meget god idé om hvor meget befolkningstallet svulmer op hver sommer.

Desværre kommer rapporten ikke med en vurdering af betydningen for turismen på Bornholm. F.eks. kunne man ønske en nærmere undersøgelse af udenlandske turisternes holdning til emnet, samt en nærmere belysning af den økonomiske betydning, som turisterne har for øen.

Til inspiration kan bemærkes at den tyske statistik-portal Statista, viser at et flertal af tyskerne er overvejende bekymrede over sikkerheden ved deponering af radioaktivt affald i deres eget lokalområde og tvivler på om det overhovedet er muligt at lagre på sikker vis⁹. Bekymringerne går hovedsageligt på sundhed og sikkerhed samt risikoen for lækage til undergrunden, men det er svært at vurdere hvor stor betydningen har for valget af Bornholm som feriedestination. På omtalte tyske statistikportal havde halvdelen af de adspurgte angivet at Fukushima-katastrofen, havde haft en negativ indflydelse på deres opfattelse af Japan som potentielt rejsemål. Bornholm modtager årligt ca. 600.000 gæster, som sammenlagt har 2.893.000 overnatninger på øen. De skaber en markant,

⁹ <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/156107/umfrage/einschaetzung-zur-moeglichkeit-einer-sicheren-lagerung-von-radioaktivem-abfall/>

men midlertidig, befolkningstilvækst hver sommer, ligesom de udgør en vigtig del af øens indtægtsgrundlag. Turismeandelen, dvs. andelen af det samlede udbud i kommunen af varer og tjenester, er for Bornholms vedkommende 7,6 %, hvilket placerer Bornholm på en tredjeplads på landsplan¹⁰. Det årlige turismeforbrug på Bornholm tegner sig, ifølge samme kilde, for 1.831 millioner kroner.

Rekreative områder

Bornholms primære tiltrækningskraft på såvel turister som potentielle tilflyttere og fastboende ligger i de store natur- og kulturværdier, som har en stor indflydelse på trivsel, sundhed og livskvalitet. Derfor er dette også højt prioriteret i udviklingsplanen. Planområdet har mange af disse værdier at byde på.

8.3.2 Vurdering af miljøpåvirkning

s.62 Socioøkonomiske forhold

De væsentligste bekymringspunkter fra interessenter på Bornholm er opsummeret i Tabel 8-6 og er anvendt som en del af baggrunden for beskrivelsen af den potentielle påvirkning på befolkning og socioøkonomiske forhold samt forslag til afværgeforanstaltninger.

Der har fra starten været et stort ønske fra borgere i de udpegede områder om inddragelse og dialog omkring de forskellige bekymringspunkter. Borgerne har ikke følt sig særlig godt imødekommet på disse punkter, og bekymringerne bliver ikke mindre, efterhånden som processen skrider fremad og spørgsmål stadig efterlades ubesvarede. Der har været en udbredt opfattelse af at netop de socioøkonomiske forhold ville blive grundigt belyst igennem miljøvurderingen og således besvare nogle af de mange ubesvarede spørgsmål, som har givet anledning til bekymring. I stedet er svar på mange af spørgsmålene nu udskudt til VVM-fasen, eller besvaret meget overfladisk med henvisning til overfladiskheden af den plan miljøvurderingen bygger på. Dette gør sandsynligvis ikke bekymringen mindre. I rapporten (s. 63) kan man læse at ” *Denne negative indfaldsvinkel, utryghed og mistro til planen og den fremadrettede proces etablerer en grobund for at en række negative sociale virkninger kan blive en realitet. Det er i sådan en situation ikke utænkeligt, at et slutdepot kan medføre afledte påvirkninger af Turisme, både generelt på øen og i forhold til lokale attraktioner, til- og fraflytning, jord- og ejendomspriser, afsætningsmuligheder for fødevarer - herunder som følge af påvirkning af Bornholms "brand", det psykiske velbefindende for borgerne i området mv. alene på grund af utryghed og mistro. Der kan ligeledes være kumulative effekter, idet planen kan være med til at øge den befolkningsnedgang, der allerede ses på Bornholm i dag. Det er derfor af afgørende vigtighed for de sociale virkninger af planen, at utrygheden og mistroen sænkes.* ”. Det kan derfor undre at der ikke i højere grad er sat ind for at imødekomme borgernes ønsker om inddragelse og dialog. Dertil skal dog siges, at det foreliggende datagrundlag er utilstrækkeligt til at kunne belyse de potentielle væsentlige virkninger på de socioøkonomiske forhold. Dermed kan oplysning alene, på det nuværende videns grundlag, ikke gøre det. Hvis der skal skabes en større tryghed i befolkningen, er der behov ikke blot for mere konkret viden, men også om større åbenhed i processen. Hvis det skal lykkes at få vendt mistroen og få skabt troværdighed om den ansvarlige myndigheds håndtering af sagen, er det vigtigt at skabe en forståelse for at der virkelig gøres en indsats, for at sikre at der bliver skabt det bedst mulige beslutningsgrundlag inden der træffes en beslutning. Det massive pres fra mange sider, om at inddrage de resterende to spor i miljøvurderingen, og dermed skabe et ensartet grundlag for valg af metode til håndtering af atomaffaldsproblemet, er behændigt fejlet af vejen, ved adskillige

¹⁰ VisitDenmark, april 2013: Turismens økonomiske betydning i Danmark 2011

lejligheder. Samtidig er det afvist at inddrage udenlandske eksperter i undersøgelserne forud for at en så vigtig beslutning skal træffes. De svar som skal kunne kaste lys over de mange stillede spørgsmål bliver igen og igen udskudt til senere faser. Dette kan hurtigt lede tanker hen på at det manglende ambitionsniveau måske har en økonomisk årsag. Hvis ambitionen derimod er at træffe en ansvarlig beslutning, som ikke efterlader fremtidige generationer, med unødigt stor byrde, kan vi derfor kun, endnu en gang, henstille til at der ikke træffes beslutning før alle sten er vendt og der har været inddraget eksperter med reel erfaring og ekspertise på området.

Tabel 8-7 viser en sammenfattende vurdering af påvirkningerne vedr. befolkning og sundhed. Både vedr. strålebeskyttelse, sikring af anlægget og transport er påvirkningsgraden angivet til mindre og til at kunne undgås eller reduceres alene ved valg af placering. Pga den begrænsede detaljering af såvel plan som miljørapport, er det svært at vurdere påvirkningsgraden. Man kan da heller ikke læse så meget om baggrunden for denne i rapporten, udover at de krav der vil blive stillet skal forhindre væsentlige påvirkninger, og derfor vurderes påvirkningerne som mindre.

Vedr. de socioøkonomiske forhold er påvirkningsgraden vurderet til moderat til væsentlig. Imens den del som vedrører påvirkning af rekreative områder m.v. vurderes at kunne undgås eller reduceres ved valg af endelig placering er den generelle bekymring upåvirkelig af hvor i planområdet et evt. slutdepot placeres, ligesom denne påvirkning forventes at række ud over selve planområdet. Alligevel udskydes nærmere undersøgelse af de afledte effekter på befolkning og socioøkonomiske forhold til VVM-fasen.

8.4 Landskab og geologi

De geologiske forhold er vurderet som stabile, men kun delvist lavpermeable pga de mange sprækker og de hårde grundfjeldsbjergarter er kun i mindre omfang i stand til at binde radioaktive komponenter. De tynde morænelersaflejringer over grundfjeldet er gennemsat af sprækker og sandlinser og dermed uegnet som depotplacering. Det må dermed antages at kun det bornholmske grundfjeld, fortsat er i spil og ikke de kvartære aflejringer over dette.

8.4.2 Vurdering af miljøpåvirkning

I forhold til landskab udskydes vurderingen til VVM-fasen hvor der er større kendskab til placering og depotkoncept og anlægstype m.v. Også en begrundelse for en eventuel kystnær placering og hensynet til planloven i den forbindelse må vente til VVM-fasen. Alligevel kan man i den sammenfattende vurdering læse at der ikke er risiko for påvirkning af landskabsudpegninger men i forhold til planloven er der en moderat påvirkning, hvis anlægget placeres inden for kystnærhedszonen.

En påvirkning af de geologiske interesser kan undgås i forbindelse med den endelige placering, men vil være af mindre til moderat grad, hvis anlægget alligevel placeres indenfor det udpegede areal.

8.5 Klima

Der forventes en tiltagende klimaudvikling frem mod år 2100, men alligevel er der ikke taget hensyn til en udvikling herefter.

8.6 Vand

Der henvises igen til VVM-fasen for mere detaljerede undersøgelser. I øvrigt gengives områdestudiernes konklusion: at grundfjeldet er gennemsat af horisontale klippesprækker ned til mindst 90 m's dybde. Sprækkerne er vandførende og danner et dynamisk grundvandsmagasin, baseret på grundvandstrømning i vertikale og horisontale sprækker, som kan være vanskelige at

lokalisere med boringsteknik. Herfra henter de mange lokale vandindvindere deres vand til husholdning og/eller landbrug via borer og brønde. Sprækkernes forløb kendes ikke i detaljer og grundvandet strømning går dels til havet, men også til vandløb og kilder. Området er ikke udpeget til OSD område (det nærmeste ligger ca. ½ km fra planområdet), og er dermed ikke omfattet af retningslinjer i kommuneplanen.

Det beskrives at især de nærmeste brønde og borer vil være sårbare overfor grundvandssænkning, og at der på længere sigt vil kunne forventes en udsivning af forurenede vand som kan have en negativ påvirkning af grundvand og overfladevand. På s. 73 kan læses: ” *Det skal derfor både ved et terrænnært depot ned til 30 meter og ved et mellemdybt depot sikres, at depotet placeres i et område og en dybde uden væsentlige sprækkezoner.*”

I den sammenfattende vurdering (Tabel 8-11) vurderes det at grundvandet kun vil blive påvirket i mindre grad, fordi planens retningslinjer sikrer at depotet kun placeres i området hvis det dokumenteres at der er egnede geologiske formationer. I bemærkningsfeltet gives der udtryk for et håb om at kunne finde en placering og dybde uden væsentlige sprækkezoner, hvilket henvises til nærmere undersøgelse i VVM-fasen. Der er dog ikke angivet nogen sandsynlighed for at en sådan placering og dybde findes. Der vurderes ikke at være nogen påvirkning af drikkevandsinteresser, da området ikke er udpeget eller indeholder indvindingsoplande til almen vandforsyning. Alligevel er det vurderet at den påvirkning, der ikke er der, kan undgås eller reduceres ved valg af placering.

Risikoen for overfladevand vurderes i overvejende grad knyttet til udsivning til grundvand og transport videre derfra gennem klippesprækker. Der er dermed ikke vurderet at være nogen påvirkning af overfladevand hvis depotet placeres på overfladen (en mulighed, som i øvrigt på s. 68 vurderes uegnet) da planens retningslinjer sikrer at overfladevand håndteres indenfor depotområdet. Det er dog ikke nærmere beskrevet hvordan og henvises endnu en gang til VVM-fasen. Påvirkningsgraden for et mellemdybt depot eller et terrænnært depot ned til 30 meters dybde er vurderet til mindre. Det angives at ” *Risikoen for udsivning til grundvandet kan minimeres ved valg af placering i et område og en dybde uden væsentlige sprækkezoner i det prækambriske grundfelt.*”

Forurening af jord

En vurdering af omfanget af en eventuel påvirkning og graden af sandsynlighed for udledning af forurenende stoffer til jorden, er ikke overraskende skubbet til VVM-fasen. Alligevel ser vi igen i Tabel 8-12 at påvirkningsgraden vurderes til mindre.

8.8 Materielle goder

Landbrug

Hovedparten af området er udpeget særligt landbrugsområde. I kommuneplanen stilles der krav om, at der tages størst muligt hensyn til de landbrugsmæssige interesser ved etablering af større anlæg, der ikke er knyttet til den landbrugsmæssige produktion. Påvirkningen vurderes i rapporten ikke at være af væsentlig karakter i forhold til den overordnede kommunale planlægning, da anlægget forventes at optage et areal på ca. 150*150 meter. Man har dermed ikke her indregnet de afledte effekter, som projektet kan få på afsætningsmulighederne for de lokalt producerede fødevarer, men alene forholdt sig til det relativt beskedne fysiske arealoptag. Eftersom den reelle risiko for udsivning og spredning af radioaktive, såvel som andre miljøfarlige stoffer, heller ikke vurderes i denne fase, må vurderingen af betydningen for landbrugsinteresserne siges at være foretaget på et ganske spinkelt grundlag. Der henvises i øvrigt til rapportens afsnit 8.3.2, som beskriver de potentielle socioøkonomiske effekter som værende resultat af manglende viden og forudindtagethed hos interessenterne (uden dog i øvrigt at forholde sig til hvor ansvaret for oplysning ligger).

Afsnittet konkluderer dog at der samlet set kan være en risiko for påvirkning af de socioøkonomiske forhold, herunder turisme og fødevarerhverv, hvorfor ovenstående vurdering af at den potentielle påvirkning af de landbrugsmæssige interesser ikke rigtigt giver mening.

8.9 Kulturarv

Planområdet ved Østermarie indeholder store kulturværdier, nogle kendte og beskyttede, andre som utvivlsomt endnu ligger begravet og venter på at blive opdaget. Den lovede inddragelse af museet i forbindelse med en eventuel VVM-fase er derfor vigtig.

8.11 Sammenfattende vurdering

- Planområdet ligger nær 3, ikke 2, Natura 2000 områder
- De afledte effekter er ikke tilfredsstillende undersøgt i nærværende rapport, og burde være så indgående beskrevet og vurderet, at de kunne bruges i forbindelse med den forestående indsnævring af antallet af potentielle lokaliteter.
- Tilsvarende kan de tilgængelige oplysninger om klippesprækker og grundvandsstrømning i grundfjeldet, ikke betragtes som tilstrækkelige i forhold til den forestående udvælgelse af områder til at fortsætte i det videre forløb. Så længe det ikke er be- eller afkræftet, hvorvidt der virkelig eksisterer et niveau/område, som er så tæt og sprækkefrit, at udsivning fra depotet kan undgås, når de menneskabte barrierer nedbrydes af tidens tand, er det vanskeligt at se hvordan der kan foretages en pålidelig vurdering af områdets egnethed på dette begrænsede grundlag. Alligevel er disse undersøgelser skubbet til efter at denne områdeudvælgelse er foretaget.
- Det er ikke, som angivet, halvdelen af området men nærmere $\frac{1}{4}$ af planområdet som ligger indenfor kystnærhedszonen.

14. Sammenfatning

Rambølls sammenfatning giver en kort opsummering af nogle af de påpegede problemstillinger for de enkelte områder, men rummer ikke meget nyt, da de vigtigste vurderinger er skubbet til en eventuel senere planlægnings- og projekteringsfase.

15. Afværgeforanstaltninger

De beskrevne afværgeforanstaltninger er hver især udmærkede, men blot ikke tilstrækkelige, idet en stor del af bekymringen i befolkningen skyldes det faktum at der endnu ikke er skabt et fyldestgørende datagrundlag. Alligevel sagtner processen ikke farten. Der hersker en stor bekymring for at der bliver truffet forkerte valg vedr. ikke mindst valg af spor. Denne bekymring kan kun lindres, ved at der skabes et bredere og mere detaljeret grundlag inden der træffes endelig beslutning. Hvis dette grundlag ikke er til stede, er det ikke tilstrækkeligt at informere om det man ved og så blive ved med at henvise til senere faser for de ønskede oplysninger. Hvad hvis de kommer for sent og der af den grund træffes forkerte beslutninger? Åbenhed og gennemsigtighed er vigtigt, hvilket også fremhæves i "Affaldsdirektivet", men hvis der ikke eksisterer den nødvendige viden om vigtige faktorer, må den ansvarlige myndighed være sig sit ansvar bevidst og tilvejebringe et tilstrækkeligt detaljeret og fyldestgørende grundlag ligesom folketingets politikere må være

indstillet på at afsætte både ekstra tid og ekstra ressourcer til at få fundet den rigtige løsning. Man kan ikke på denne måde lade kommunerne sidde med bevisbyrden!

16. Overvågningsprogram

Selvom miljøvurderingslovens bilag 1 angiver at der i miljørapporten, skal gives en beskrivelse af de påtænkte foranstaltninger vedrørende overvågning, kan man på s. 221 læse at der hvor det er muligt, foreslås en overvågning af planens forventede væsentlige indvirkninger på miljøet, for at kunne vurdere om planens gennemførelse vil medføre de forventede miljøeffekter. Der vil desuden blive udarbejdet et overvågningsprogram for et evt. kommende projekt, der vil blive planlagt på basis af den konkrete situation dvs. den valgte depottype, geologien mv. i området. Det er derfor ikke fastlagt på nuværende tidspunkt hvordan overvågning af selve projektet vil blive udført og hvad den præcis skal omfatte. Igen kunne man måske have ønsket lidt kontakt til den omverden der har erfaringer med lignende projekter. Heldigvis kan man senere læse at det i forbindelse med de efterfølgende planlægnings- og projekteringsfaser skal sikres, at retningslinjerne overholdes. Derudover skal det vurderes, om henholdsvis planens retningslinjer og foreslåede afværgeforanstaltninger er tilstrækkelige til at sikre, at der ikke er væsentlige miljøpåvirkninger ved realisering af planen. Der må her opfordres til at inddrage udenlandske eksperter med erfaring fra det virkelige liv.

16.2 Befolkning og sundhed

Man kan i dette afsnit læse at ” *Perioden efter lukning omfatter en første monitoringsfase. Derefter skal det besluttes hvor længe depotet aktivt skal kontrolleres af tilsynsmyndighederne.*”

Eftersom depotet på forhånd ikke vurderes at kunne holde tæt i mere end ca.300 år og de deponerede stoffer er farlige i langt længere tid, må der nødvendigvis skulle føres tilsyn i den tid som de deponerede stoffer vurderes miljøfarlige. Der kan overvejes en øget tilsynsfrekvens når de 300 år nærmer sig.

